

**ВІДДІЛ ОСВІТИ
ШЕВЧЕНКІВСЬКОЇ РАЙОННОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ**

**Аркадівська загальноосвітня школа І-ІІ ступенів
Шевченківської районної ради Харківської області**

**Старовірівська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів
імені двічі Героя Радянського Союзу А.Г. Кравченка
Шевченківської районної ради Харківської області**

Становлення української державності

Програма курсу за вибором для учнів 11-х класів

**Харків
2015**

Схвалено

для використання у загальноосвітніх навчальних закладах комісією з історії Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України (протокол №1 від 01 червня 2016 р.)
Лист Державної наукової установи "Інститут модернізації змісту освіти" Міністерства освіти і науки України
від 06.07.2016 р. № 2.1/12-Г-481

Рекомендовано методичною радою
Шевченківського районного методичного кабінету
Протокол № 3 від 28 серпня 2015 року

Рекомендовано кафедрою історії України
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди
Протокол № 4 від 24 листопада 2015 року

Рекомендовано цикловою комісією гуманітарних та суспільних дисциплін
Харківського машинобудівного коледжу
Протокол № 3 від 5 листопада 2015 року

Рецензенти:

Кириченко Валентина Іванівна, к.п.н., завідувач лабораторії превентивного виховання Інституту проблем виховання НАПН України.

Чернікова Інна Володимирівна, к.і.н., доцент кафедри історії України історичного факультету Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

Пирог Тетяна Анатоліївна, завідувач Шевченківським районним методичним кабінетом Шевченківської районної ради Харківської області.

Філенко Людмила Іванівна, заступник директора з навчально-виховної роботи Хрещищенської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Красноградської районної державної адміністрації, «спеціаліст вищої категорії».

Автори-укладачі:

Луньов Сергій Миколайович, вчитель історії Аркадівської загальноосвітньої школи І-ІІ ступенів, «спеціаліст II категорії», аспірант історичного факультету ХНПУ імені Г.С. Сковороди.

Василенко Ірина Євгенівна, вчитель історії та правознавства Старовірівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів імені двічі Героя Радянського Союзу А.Г. Кравченка, «спеціаліст II категорії».

С 76

Становлення української державності. Програма курсу за вибором для учнів 11-х класів / С.М. Луньов, І.Є. Василенко. — Харків: Друкарня «Мадрид», 2015. — 22 с.

Дана програма допоможе учням характеризувати основні етапи боротьби за незалежність, розкривати особливості процесу державотворення на території українських земель в умовах формування поліетнічного суспільства. Виховує почуття патріотизму, любові до рідного краю, відчуття вірності Українській державі та її народу.

Курс за вибором «Становлення української державності» допоможе учням адаптуватися в дорослому світі та стане неоціненним багажем знань з історії українського державотворення.

Стане у нагоді для підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання, так як розкриває основні події історії України, що виносяться на ЗНО.

Форми проведення занять визначені таким чином, що кожен учень має змогу формувати свої власні ідеї, погляди та судження, оцінювати результати своєї праці і порівнювати їх з результатами товаришів.

ББК 63.3+67.2(4УКР)я73
УДК 94 (477) (075.8)

ISBN 978-617-7294-55-8

© Луньов С.М., 2015
© Василенко І.Є., 2015

ЗМІСТ

Пояснювальна записка.....	4
Зміст програми та вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів	8
Список використаної літератури та джерел	19

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Згідно з вимогами Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (освітня галузь «Суспільствознавство») у частині надання навчання українознавчої спрямованості та формуванню в учнів комплексного, просторового, соціально-орієнтованого уявлення про середовище життя, що є умовою забезпечення розвитку учня як особистості, що керується гуманістичними нормами і цінностями, усвідомлює себе громадянином України та успішно самореалізується в сучасному українському суспільстві. З метою сприяння створенню умов для розвитку особистості, як компетентного, активного, відповідального громадянина України, члена європейської і світової спільноти, що здатний сприймати та ефективно відповідати на сучасні індивідуальні та суспільні виклики і загрози та на виконання Указу Президента України від 13.11.2014 № 872 «Про День Гідності та Свободи», Указу Президента України від 14.10.2014 № 806 «Про День захисника України», Указу Президента України від 13.11.2014 № 871 «Про День Соборності України», Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді, затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641, Наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 року № 641 «Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання в загальноосвітніх навчальних закладах», Листа Міністерства освіти і науки України від 13.08. 2014 № 1/9-412 «Про проведення Уроків мужності» була розроблена програма курсу за вибором **«Становлення української державності»** для учнів 11 класів.

Метою програми курсу за вибором «Становлення української державності» є:

- поглибити пізнавальний інтерес учнів до особливостей процесу становлення Української держави в контексті її історичного розвитку, осмислити основні етапи боротьби українського народу на шляху до незалежності;

- формувати високі моральні цінності, патріотизм, етнічну та національну самосвідомість українців;
- розвивати в учнів розуміння змісту державотворчих процесів на території України, визнання духовної єдності населення всіх регіонів України в умовах багатонаціонального суспільства, спільності культурної спадщини та майбутнього;
- виховувати почуття патріотизму, гордості за Українську державу, любові до рідної держави, відчуття вірності Українській державі та її народу, готовності до захисту України, забезпечення її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканості;
- ознайомити учнів з історичним минулим та сьогоденням свого народу, яке пробуджує почуття національної свідомості, любові та поваги до своєї Батьківщини.

Головними завданнями програми курсу за вибором є:

- формувати в учнів систему знань про процес становлення української державності в умовах багатонаціонального середовища, спираючись на наукові дослідження різних галузей розвитку Української держави;
- поглибити, систематизувати знання учнів, здобутих впродовж вивчення курсу історії в 5-11 класах;
- удосконалити та розширити вміння учнів свідомо робити висновки та аналізувати історичні процеси в період формування Української держави;
- виховати почуття патріотизму, гордості за Українську державу, любові до рідної землі, відчуття вірності Українській державі та її народу, готовності до захисту України, забезпечення її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканості.

Програма складена згідно з вимогами МОН України щодо навчальних програм для загальноосвітніх навчальних закладів з визначенням змісту навчального матеріалу, орієнтовним розподілом годин на його вивчення та вимогами до рівня загальноосвітньої підготовки учнів.

Оцінювання навчальних досягнень учнів здійснюється відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 05.05.2008 № 371 «Про затвердження критеріїв оцінювання

навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти», у частині, що стосується географії та історії та Інструкції з ведення класного журналу 5-11(12)-х класів загальноосвітніх навчальних закладів, затвердженої наказом МОН від 03.06.2008 № 496.

Дана програма викладання курсу за вибором «Становлення української державності» пропонує оптимальний добір, систематизацію, структурування матеріалу, більш глибоке опанування поняттями та змістом деяких історичних процесів в історії України, організацію навчальної діяльності учнів за сучасними освітніми технологіями.

Очікувані результати навчальних досягнень учнів наприкінці вивчення курсу:

- формування досвіду самопізнання, самореалізації, індивідуальних і групових дій, на підставі яких можливо здійснити попереднє особистісне, соціальне та професійне самовизначення;
- вироблення вмінь формувати задум своїх дій, прогнозувати, а також визначати умови та результати реалізації цього задуму, вмінь оцінювати результати своєї праці (в тому числі в порівнянні прогнозованих з реально досягнутими);
- виховання патріотично свідомої, політично незаангажованої, духовно освіченої молоді, що вільно співіснує в багатонаціональному суспільстві.

Курс за вибором «Становлення української державності» розрахований на викладання протягом одного навчального року в 11 класі, всього **35 годин на рік, 1 година на тиждень**.

Розподіл годин між темами умовний і може змінюватися вчителем залежно від потреб і можливостей конкретної групи учнів.

Викладання курсу «Становлення української державності» передбачає використання різноманітних форм роботи як аудиторних (уроки всіх типів, лекції), так і позааудиторних (самостійна робота, колективні проекти тощо).

Програма курсу забезпечує систематизацію та структурування матеріалу з історії українського державотворення, допомагає учителям у виборі підходів до викладання різноманітного за характером і значного за обсягами історичного матеріалу в умовах обмеженого

навчального часу, при підготовці і проведенні уроків з використанням інтерактивних технологій.

Методичні підходи до викладання курсу за вибором «Становлення української державності» полягають у перенесенні акцентів із запам'ятовування історичних фактів на набуття досвіду добувати та переробляти інформацію, одержану з різних джерел, що більше відповідають потребам сучасного суспільства. Це зумовлює зменшення питомої ваги готової інформації, зміну співвідношення між структурними елементами змісту на користь засвоєння учнями способів пізнання, набуття особистого досвіду творчої діяльності учнів.

Завдання і вправи на закріплення вивченого матеріалу мають бути спрямованими на формування вмінь виконувати творчі завдання різного рівня – теоретичні, практичні, проблемні, навчальні та дослідницькі, які сприяють умінню застосовувати набуті знання в практичному житті і в нестандартних ситуаціях.

Пропонуємо вчителям застосовувати інтерактивні, проблемні, проектні методи навчання та технології розвитку критичного мислення. Учитель має ставити перед школярами проблемні питання, які потребують від них виконання розумових операцій: порівняння, застосування надбаних знань, формування нових; має готувати, направляти і окреслювати план дій учнів щодо виконання самостійної творчої роботи; створювати умови для роботи дослідницького характеру, сприяти розвитку творчої ініціативи і цілеспрямованому використанню здобутих учнями знань.

У процесі вивчення курсу за вибором «Становлення української державності» учні самостійно засвоюють навчальний матеріал, розширюють загальноосвітні знання і, разом з тим, готуються до практичної діяльності та здобувають навички, необхідні в житті.

Курс за вибором «Становлення української державності» допоможе учням підготуватися до Зовнішнього незалежного оцінювання. Також курс допоможе поглибити та систематизувати знання учнів з ключових тем історії України.

**ЗМІСТ ПРОГРАМИ
ТА ВИМОГИ ДО РІВНЯ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ПІДГОТОВКИ УЧНІВ**

№ п/п	Зміст навчального матеріалу	К-сть год.	Вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
1	Вступ до вивчення курсу.	1	<i>Учень (учениця):</i> • <i>усвідомлює</i> необхідність вивчення курсу, його місце в системі шкільної історичної освіти; • <i>називає</i> Державні символи України; • <i>характеризує</i> історичні витoki становлення державної символіки України; • <i>пояснює</i> правовий механізм використання Державних символів України; • <i>формує</i> свідоме дотримання почестей і правил поведінки щодо державних символів у повсякденному житті, під час урочистих і офіційних заходів; • <i>тлумачить</i> та <i>застосовує</i> поняття і терміни.
2	Державні символи України.	1	
ТЕМА 1. Витoki української державності в найдавнішу добу та період Середньовіччя. (7 год.)			
3	Виникнення та розвиток Київської держави. Державність Русі-України.	1	<i>Учень (учениця):</i> • <i>називає</i> роки правління найвидатніших князів Київської держави (Русі-України) та Галицько-Волинського князівства (Ігоря, Ольги, Володимира Великого, Ярослава Мудрого, Володимира Мономаха,
4	Княгиня Ольга та її реформи.	1	

5	Володимир Великий – святитель Київської держави.	1	Романа Мстиславовича, Данила Галицького); роки монгольської навали на землі південно-західної Русі; • <i>характеризує</i> роль міста Києва в утворенні держави східних слов'ян; роль перших князів у становленні Київської держави (Русі-України); літописні джерела про виникнення Києва; основні версії походження назви «Русь», «Русь-Україна»; суспільну роль різних верств і станових груп населення Київської держави (Русі-України) та Галицько-Волинського князівства; повсякденне життя мешканців міста та села, ступінь розвитку господарства і торгівлі, роль князівської влади в політичному устрої Русі-України та Галицько-Волинського князівства; • <i>висловлює власне ставлення</i> до діяльності князів Ігоря, Ольги, Володимира Великого, Ярослава Мудрого, Володимира Мономаха, Данила Галицького та їхнього внеску в розвиток українського державотворення; • <i>показує на карті</i> територію Київської держави (Русі-України) та Галицько-Волинської держави, території сусідніх держав, напрямки монгольської навали на землі південно-західної Русі; • <i>описує</i> Київ часів Ярослава Мудрого, використовуючи писемні та візуальні джерела; заняття, побут і способ
6	Ярослав Мудрий – перший законодавець Русі-України.	1	
7	Володимир Мономах.	1	
8	Галицько-Волинська держава правонаступниця Київської держави (Русі-України). Данило Галицький – будівничий Галицько-Волинської держави.	2	

			життя східних слов'ян; подорож у Золоту Орду та коронацію Данила Романовича; • <i>порівнює</i> внутрішню і зовнішню політику Володимира Великого та Ярослава Мудрого; • <i>визначає</i> причини, сутність та наслідки запровадження християнства як державної релігії Київської держави; • <i>дає оцінку</i> діям київських князів та заходам правителів із династії Романовичів задля збереження могутності Галицько-Волинської держави; зв'язку історичних періодів, засвідчуючи спадковість культурних традицій Київської держави (Русі-України) та Галицько-Волинського князівства. • <i>розпізнає</i> та описує пам'ятки образотворчого мистецтва та архітектури; • <i>тлумачить</i> та застосовує поняття і терміни з теми.
ТЕМА 2 Козацька Україна. (8 год.)			
9	Запорізька Січ – козацька республіка.	1	<i>Учень (учениця):</i> • <i>називає дати</i> першої згадки про козаків у писемних джерелах, утворення першої Запорізької Січі, козацьких повстань другої чверті XVI ст.; основних битв Національно-визвольної війни;
10	Козацько-селянські повстання 90-х рр. XVI ст.	1	

11	Національно-визвольна війна українського народу середини XVII століття.	1	• <i>характеризує</i> перебіг Національно-визвольної війни; соціально-економічне становище українських земель після утворення козацької держави; зміст Зборівського та Білоцерківського договорів, «Березневих статей»; роль гетьмана й особливості здійснення влади в козацькій державі; основні положення Конституції Пилипа Орлика; • <i>висловлює судження</i> щодо діяльності Богдана Хмельницького та його сподвижників в розбудові козацької держави; характер відносин з сусідніми державами; • <i>показує на карті</i> територію розміщення Запорізької Січі, напрямки походів козаків на володіння Османської імперії, перебіг подій козацьких повстань 90-х рр. XVI ст. і другої чверті XVII ст.; напрямки походів українського війська у 1648-1657 рр., місця основних битв, територію козацької держави – Війська Запорізького та її сусідів; • <i>описує</i> побут, військове мистецтво, традиції та звичаї козаків; • <i>наводить</i> приклади змін в адміністративно-територіальному устрої та соціально-економічному становищі земель після утворення козацької держави; • <i>характеризує і порівнює</i> процес українського
12	Богдан Зиновій Хмельницький – видатний державний діяч, полководець і дипломат.	1	
13	Гетьман Петро Дорошенко та його спроби об'єднання Лівобережної та Правобережної Гетьманщини.	1	
14	Постать гетьмана І. Мазепи в українській історії.	1	
15	Гетьман Пилип Орлик та його Конституція.	1	
16	Значення українського козацтва в світовій історії.	1	

			державотворення з основними тенденціями політичного розвитку європейських країн; • <i>визначає</i> причини, сутність та наслідки виникнення українського козацтва; козацьких повстань другої чверті XVII ст.; Національно-визвольної війни українського народу середини XVII століття; українсько-російського договору 1654 р.; особливості козацької доби; • <i>дає власну оцінку</i> ролі козацтва в історії України; основним державотворчим процесам вивченого періоду та діяльності Дмитра Вишневецького, Петра Конашевича-Сагайдачного, Петра Дорошенка, Богдана Хмельницького, Юрія Хмельницького, Івана Мазепи, Пилипа Орлика, Криштофа Косинського, Северина Наливайка; • <i>розпізнає</i> та описує пам'ятки архітектури й образотворчого мистецтва; • <i>тлумачить</i> та застосовує поняття і терміни з теми.
ТЕМА 3. Українські землі під владою Російської та Австрійської імперій. (4 год.)			
17	Українські землі в складі Австрійської імперії у XIX ст.	1	<i>Учень (учениця):</i> • <i>називає</i> час діяльності Головної Руської ради, «Руської

18	Головна руська рада – українці в парламенті Європи.	1	трійці», Кирило-Мефодіївського товариства, виходу друком книжок, що започаткували українське національне відродження, а також діячів українського руху – етнографів, фольклористів, істориків, громадських і церковних діячів, їхні твори; особливості розвитку українських земель у XIX ст. та види джерел з історії України цього періоду; • <i>характеризує</i> полікультурність українського суспільства, соціально-економічний розвиток українських земель, реформи Марії-Терезії та Йосифа II, соціальну структуру суспільства і повсякденне життя українців під владою Російської та Австрійської імперій; основні погляди та напрями діяльності представників різних політичних рухів на території українських земель; зміст і значення програмних засад та діяльність Кирило-Мефодіївського товариства, роль «Кобзаря» Т. Шевченка в становленні української національної ідентичності; • <i>висловлює судження</i> щодо діяльності І. Котляревського, Т. Шевченка, І. Франка, М. Максимовича, М. Шашкевича, Я. Головацького, П. Куліша, М. Костомарова, І. Срезневського; • <i>показує на карті</i> українські землі в межах двох імперій і порівнює політико-адміністративний устрій
19	Визвольні рухи на українських землях під владою Російської імперії у XIX ст.	1	
20	Кирило-Мефодіївське братство. Місце Т. Шевченка в українському національному відродженні. П. Куліш, М. Костомаров.	1	

			українських земель у складі Російської та Австрійської імперій, порівнює їх із сучасними кордонами України; • <i>описує</i> становище населення і повсякденне життя українців під владою двох імперій; • <i>порівнює</i> процеси національного відродження в українських землях та в європейських країнах; • <i>наводить</i> приклади впливу на Україну російського та польського суспільних рухів, утвердження ідеї національного відродження України в слов'янському світі в програмних документах Кирило-Мефодіївського товариства; • <i>визначає</i> причини, сутність та наслідки першого етапу національного відродження на українських землях під владою Австрійської та Російської імперій; національного руху на західноукраїнських землях під час революцій 1848–1849 рр. в Європі; • <i>хронологічно зіставляє</i> процеси, що відбувалися на землях України із загальноєвропейськими тенденціями історичного розвитку ранньомодерного періоду; • <i>розпізнає</i> та описує пам'ятки архітектури й образотворчого мистецтва; • <i>тлумачить</i> та застосовує поняття і терміни з теми.
--	--	--	--

ТЕМА 4.

Спроби відновлення Української держави.

(7 год.)

21	Доба Української Центральної Ради. Універсали Центральної Ради .	1	<i>Учень (учениця):</i> • <i>називає</i> основні події української революції; • <i>характеризує</i> I, II, III, IV універсали Центральної ради та їх історичне значення для українського державотворення; взаємостосунки УЦР та Тимчасового уряду; внутрішню та зовнішню політику українських урядів та державний устрій за часів УЦР, Гетьманату, Директорії, ЗУНР; • <i>висловлює</i> судження щодо діяльності М. Грушевського, Є. Петрушевича, Є. Коновальця, С. Бандери, А. Волошина; • <i>на основі різних джерел інформації описує</i> утворення Центральної Ради, Гетьманату, Директорії, ЗУНР, УВО, ОУН; повсякденне життя людей в умовах революції; • <i>порівнює</i> різні точки зору щодо діяльності УЦР, Гетьманату, Директорії, ЗУНР, УВО, ОУН; • <i>надає характеристику</i> історичних особистостей, <i>складає політичні та історичні портрети</i> видатних діячів зазначеного періоду; • <i>формулює власні погляди та оцінки</i> щодо значення
22	Михайло Сергійович Грушевський – перший президент УНР.	1	
23	Українська Держава гетьмана Павла Скоропадського.	1	
24	Директорія УНР.	1	
25	Утворення Західноукраїнської Народної Республіки. Діяльність Євгена Петрушевича.	1	
26	Утворення Української військової організації та Організації українських націоналістів. Діяльність Є. Коновальця та С. Бандери.	1	
27	Карпатська Україна. Августин Волошин – президент Карпатської України	1	

			УЦР, Української Держави, періоду Директорії, ЗУНР, Карпатської України; • <i>виділяє та пояснює характерні ознаки державного устрою за часів УЦР, Гетьманату, Директорії, ЗУНР, Карпатської України;</i> • <i>обґрунтовує зв'язок між причинами, сутністю, значенням та наслідками державотворчих процесів цього періоду; поразкою визвольних змагань;</i> • <i>аналізує, узагальнює факти, порівнює та критично оцінює різні точки зору щодо пошуків шляхів утворення незалежної держави, діяльності російських та українських більшовиків під час української революції, методів боротьби та значення УЦР, Української держави, Директорії; причин поразки української революції та її наслідків, обґрунтовує власну позицію з цих питань;</i> • <i>формулює причини створення Української військової організації та Організації українських націоналістів; розгортання націоналістичного руху на Західній Україні.</i> • <i>розпізнає та описує пам'ятки архітектури й образотворчого мистецтва;</i> • <i>тлумачить та застосовує поняття і терміни з теми.</i>
--	--	--	---

ТЕМА 5

Україна в умовах незалежності.

(6 год.)

28	Державотворчі процеси в незалежній Україні 1991-2004 рр.	1	<i>Учень (учениця):</i> • <i>визначає та характеризує</i> основні напрямки зовнішньої політики України в умовах загальноєвропейських та світових процесів інтеграції; • <i>визначає</i> хронологічну послідовність головних подій періоду розбудови незалежної держави; власну позицію щодо питання про суперечливі процеси розбудови незалежної держави в Україні, зв'язки між ними та особливостями політичного й економічного життя; • <i>характеризує</i> внутрішньо-політичне та соціально-економічне становище України у 1991–2015-х роках; роль сучасних Збройних сил України у боротьбі за незалежність України; • <i>характеризує та пояснює</i> основні чинники, особливості і тенденції розвитку українського суспільства у 1991-2015 роках; • <i>показує</i> на карті кордони незалежної України; • <i>співставляє</i> різні точки зору щодо процесів розбудови, демократичної, соціальної, правової незалежної держави у 2013 – 2015 роках та дає їм власну оцінку;
29	Державотворчі процеси в незалежній Україні 2004-2014 рр.	1	
30	Революція гідності в Україні.	1	
31	Євромайдан. Небесна сотня.	1	
32	Україна після перемоги Євромайдану (кінець лютого-листопад 2014 року).	1	
33	Україна в умовах російської військової агресії.	1	

			• <i>висловлює і аргументує</i> власну точку зору щодо Євромайдану в Україні та його внесок в розбудову України; перспектив економічного, політичного і соціального розвитку незалежної України. • <i>досліджує</i> долі земляків, які виборюють незалежність України; • <i>аналізує</i> становище України в умовах російської військової агресії; • <i>аналізує, узагальнює факти, порівнює та критично оцінює різні точки зору щодо</i> Революції гідності та її внеску в процес сучасного державотворення в Україні; • <i>розпізнає та описує</i> пам'ятки архітектури й образотворчого мистецтва.
34	Узагальнення вивчення курсу за вибором «Становлення української державності».	1	

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти.
2. Закон України «Про освіту».
3. Закон України «Про загальну середню освіту».
4. Указ Президента України від 13.11.2014 № 872 «Про День Гідності та Свободи».
5. Указ Президента України від 14.10.2014 № 806 «Про День захисника України».
6. Указ Президента України від 13.11.2014 № 871 «Про День Соборності України».
7. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 16.06. 2015 № 641.
8. Наказ Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 року № 641 «Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання в загальноосвітніх навчальних закладах».
9. Лист Міністерства освіти і науки України від 13.08.2014 № 1/9-412 «Про проведення Уроків мужності».
10. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 5-9 класи. Історія. – К., 2013.
11. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 10-11 класи. Історія. – К., 2010.
12. Методичні рекомендації до навчальної програми «Харківщинознавство» спецкурсу варіативної складової навчального плану загальноосвітніх навчальних закладів Харківської області для учнів 8-9-х класів. – Х., 2010.
13. Антонович В. Про козацькі часи на Україні. – К., 1991.
14. Апанович О. Розповіді про запорозьких козаків. – К., 1991.
15. Бех І. Д. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді / І. Д. Бех, К. І. Чорна. // Методист – 2014. – № 11 (35). – С. 11–25.

16. Бех І. Д. Шляхом злагоди до процвітання // Про національну ідею в становленні громадянина-патріота України / І. Д. Бех, К. І. Чорна // Позашкільня. – 2008. – № 11 (23). – С. 4–9.
17. Ващенко Г. Виховний ідеал. – Полтава, 1994.
18. Ващенко Г. Праці з педагогіки та психології. – К., 2000.
19. Винниченко В. Відродження нації. – К., 1992.
20. Вишневський О. Національно-духовне відродження в українській школі. – Трускавець, 1992.
21. Вишневський О. Сучасне українське виховання. – Львів, 1996.
22. Володарська М.О. Інноваційні технології на уроках громадянської освіти / М.О. Володарська. – Х.: Основа, 2008.
23. Гарнійчук В. Сутність і структура патріотизму старших підлітків / В. Гарнійчук // Управління освітою (Шкіл. світ). – 2009. – № 20. – С. 22-23.
24. Глинська С.Д. Твої символи, Україно! // Розкажіть онуку. – 2009. – № 8.
25. Громадянська освіта: теорія і методика навчання: посіб. для студентів вищих навч. закладів / авт. колект.: Т. Асламова, Т. Бакка, В. Бортніков та ін. – К., 2008.
26. Грушевський М.С. Історія України-Руси: В. 11-ти томах. – К., 1992.
27. Дем'янюк Т. Інноваційні технології громадянського виховання // Директор школи. – 2008. – № 10. – С. 10-12.
28. Дубина М., Руденко Ю. Патріотичне виховання молоді // Освіта України. – 2006. – № 8. – С. 5.
29. З Україною в серці (Тренінг з національно-патріотичного виховання дітей та молоді) / Авт. колект.: І.Д. Бех, В.І. Кириченко, Ж.В. Петрочко. – Х.: Друкарня Мадрид, 2015.
30. Закун Т. Особливості формування національної свідомості молоді на сучасному етапі державотворення // Рідна школа. – 2006. – № 5. – С. 19-23.
31. Каюков В.І. Виховуємо патріотів України. – Кіровоград, 2000.
32. Класні години. 5-9 класи. – Х.: Основа, 2007.
33. Коновалова М.В. Тематичні класні години (національно-патріотичне та громадянське виховання) 5-11 класи. – Х., 2011.
34. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності / за ред. О. В. Сухомлиської // Шлях освіти. – 2000. – № 3. – С. 7–13.

35. Кузь В.Г., Руденко Ю.Д., Сергійчик З.О. Основи національного виховання. – К., 1993.
36. Людина починається з добра. Виховні години для учнів 5-9 класів / Упорядник Г.С.Грай. – Тернопіль, 2004.
37. Пахомова А.О. Українська державність: історія і сучасність // Виховна робота. – 2007. – №9.
38. Петренко О. Національно-патріотичне виховання. Поч. школа. – 2004. – № 1. – с. 28-29.
39. Революція Гідності 2013-2014 рр. та агресія Росії проти України: навчально-методичний посібник / О. Палій, В. Головка, О. Черевко, С. Янішевський; За заг. ред. П. Полянського. – К., 2015.
40. Роль педагога в посиленні патріотичного виховання в навчальних закладах Миколаївської області : метод. реком. / за заг. ред. К. Ф. Нор, О. О. Сокурєнко, А. І. Тюпи, О. П. Божко. – Миколаїв, 2014.
41. Сухомлинський В.О. Як виховувати справжню людину // Вибр. твори: В 5-ти томах. – К., 1976. – Т.2.
42. Чорна К. І. Виховання громадянина, патріота, гуманіста: навч.-метод. посіб. / К. І. Чорна. – К., 2004.
43. Шкільна І. М. Патріотичне виховання старших підлітків у позаурочній діяльності / І. М. Шкільна // Виховуємо громадян України : наук.-метод. посіб. / авт. кол. за заг. кер. К. І. Чорної. – Черкаси, 2012.

**Методичний комплекс
«Становлення української державності»
включає в себе програму курсу та посібник для вчителя**

**Більш детальну інформацію
можливо отримати у авторів методичного комплексу
madrid-24@ukr.net**

Луньов Сергій Миколайович

Василенко Ірина Євгеніївна

Становлення української державності.

Програма курсу за вибором для учнів 11-х класів

Редактор *Л.П. Гобельовська*

Дизайн *С.М. Луньов*

Верстка *С.А. Долголевиць*

Коректор *М.Г. Хачірова*

Формат 70х90/16. Папір офсетний. Друк цифровий.

Гарнітура Century Schoolbook. Ум. друк. арк. 2,09.

Наклад 3 (200 – додатк. тираж) прим.

Видавець і виготовлювач:

ТОВ «ДРУКАРНЯ МАДРИД»

61024, м. Харків, вул. Максиміліанівська, 11

madrid-24@ukr.net